

Azərbaycan Respublikasının Medianın inkişafı Agentliyi

Azərbaycanlıq ideyasının təbliği

Müstəqil Azərbaycan dövlətinin ana konsepsiyası olan Azərbaycanlıq ideyasının tarixi kökləri keşmişlərə dayanır. Xüsusən də bu idəya Azərbaycan mətbuat tarixində özünəxas yer tutur və yaradıcı insanlara yol-yon-təm, istiqamət göstərib.

Azərbaycanlıq idəyəsi XX əsrin əvvəllerində də, XIX əsrin əvvəllerində və sonlarında da böyük mətbuat insanlarımıza, gecəni-gündüze qatib xalqımızı qəflət yuxusundan ayıltmağa çalışıb mətbuat xadimlərimizə bir mayak olub. Azərbaycan milli mətbuatının uzun, zəngin və uğurlu bir tarixi var və bu tarixin hər səhifəsində Azərbaycanlıq idəyasından doğan faktlar var. Bu gün 150 yaşını qeyd etdiyimiz Azərbaycan mətbuti öz qayəsinə, prinsiplərinə sadıqdır.

150 yaşlı "Əkinçi..."

1875-ci il iyulun 22-də Həsən bəy Zərdabinin redaktorluğu ilə ilk nömrəsi işq üzü görən "Əkinçi" qəzeti nəşri ilə bünövəsi qoyulan Azərbaycan mətbuti o dövrən indiyədək uğurlu yol qət edib. Yadınıza salaq ki, 1832-ci ildə "Tiflis əxbarı" qəzeti və 1845-ci ildə "Zaqafqazski vestnik" qəzeti "Qafqazın bu tərefinin xəbəri" adlı Azərbaycanca buraxılan əlavə milli mətbuatın yaradılması istiqamətində atılmış ilk addımlar olub. Rəsmi bülleten xarakteri daşıyan həmin nəşrlər sözün əsl mənasında hələ qəzet adlandırılara bilməzdii. Milli mətbuatın yaranması əslinde zərurətdən doğan tarixi bir hadisə idi. Milli mətbuatın əsası da, dediyimiz kimi, "Əkinçi" qəzeti ilə nömrəsinin nəşri ilə qoyuldu. Qəzeti ərsəyə gəlməsində Mirzə Fətəli Axundov, Seyid Əzim Şirvani, Nəcəf bəy Vəzirov, Əsgər ağa Gorani yaxından iştirak edib. "Əkinçi" elm, maarif və mədəniyyətin, ədəbiyyat və incəsənətin inkişafına, yeni tipli məktəblərin yaradılmasının zəruriliyinə aid materialları dərc edirdi. Qəzeti qazandığı ən böyük uğurlar ilk növbədə onun dilinin xalq dilinə yaxın, sade və səlis olması idi. Xalqın elmi və mədəni cəhətdən tərəqqi etmesi uğrunda çalışıb "Əkinçi" qadın azadlığı və qadın təhsili ideyasını təbliğ edən ilk Azərbaycan qəzeti olmuşdur. O, dini mövhümata, xurafata və cəhalətə qarşı kəskin çıxışlar edirdi. Qəzeti təbiət elmləri və kənd təsərrüfatının inkişafı ile bağlı elmi-kütłəvi məqələlər verilirdi. "Əkinçi" Azərbaycandan kəndada da - Gürcüstan, Dağıstan, Özbəkistan və başqa yerlərdə yayılırdı. 1877-ci ildə "Əkinçi" qəzeti bağlandıqdan sonra müxtəlif səylər göstərilməsinə baxmayaraq, Azərbaycanda bir müddət ana dilimizde mətbu orqan nəşr edilməyib. 1879-cu ildə Hacı Səid Əfəndi Ünsizadə Tiflisdə "Ziyavi-Qafqaziyyə" qəzeti çıxarmağa nail olmuşdur. Qəzeti cəmi 104 nömrəsi çı-

dıqdan sonra 1880-ci ildə müvəqqəti çapını dayandırmışdır. 1883-cü ildə "Ziyavi-Qafqaziyyə" mətbəəsi və redaksiyası Şamaxıya köçürülləb. Qəzeti "Şamaxı dövrü" başlanıb. Ümumiyyətdə, qəzeti 183 nömrəsi çıxıb. Axırkı 11 nömrə Şamaxıda buraxılıb. Bununla da "Ziyavi-Qafqaziyyə" qəzeti bağlanıb. Qafqaz Senzura Komitəsinin 1885-ci il hesabatında nəşri dayandırılmış qəzətlərdən bəhs edilərken "Ziyavi-Qafqaziyyə"nin sonuncu nömrəsinin 1884-cü il iyun ayında çıxdığı yazılır. Qəzeti çapı redaktor-nasırın maddi vəsaitinin olmasına səbəbindən dayandırılır. 1883-1891-ci illərdə Tiflisdə "Əkinçi" əsləbunu davam etdirən "Keşkül" qəzeti və jurnalı çıxırdı.

XX əsrin əvvəlində Azərbaycan mətbati...

Bildirək ki, XX əsrin isə Azərbaycan dilində çıxan ilk qəzet Məhəmməd ağa Şahxatinskiyin 1903-cü ildə Tiflisdə buraxdığı ictimai-siyasi, iqtisadi, elmi, ədəbi "Şərqi-rus" qəzeti olub. Qəzeti Azərbaycanda ictimai fikir tarixinin inkişafında xüsusi yeri olmuşdur. Qəzeti dənəyevi elmlər, ana dili, qadın azadlığı ilə bağlı mütərəqqi fikirlər öz əksini tapırdı. "Şərqi-rus" qəzeti Cəlil Məmmədquluzadə, Mirzə Əlekber Sabir, Abbas Səhhət, Ömer Faiq Nəmənzadə, Hüseyin Cavid, Məmməd Səid Ordubadi, Əliqulu Qəmküsər, Əli Nəzmi kimi böyük maarifçiləri öz etrafında birləşdirə bilmişdi. Qəzeti ən böyük xidmətlərindən biri de Cəlil Məmmədquluzadəni bir jurnalist kimi üzə çıxarması oldu. O, mətbuatda demokratik cərəyanın bərqərar edilməsində mühüm rol oynayan peşəkar bir redaktor kimi məhz bu qəzeti yetişibdir.

1905-ci ildən sonra Bakıda 63-ə qədər qəzet və jurnal çap olunurdu. Onların arasından yalnız bir neçəsi Bakıdan xaricdə nəşr olunurdu. Qəzətlərdən çoxunun ömrü qısa olsa da, elə qəzətlər var idi ki, istər ölkə daxilində, istərsə də xarici ölkələrdə öz yüksək professionallığı və intellektuallığı ilə özüne çoxlu abunəçilər toplaya bilmişdilər. Məsələn, "Molla Nəsrəddin" məcmuəsi Uzaq və Yaxın Şərqiye geniş yayılmışdır. Habelə "Füyuzat" məcmuəsi, "Həyat" və "Irşad" qəzətlərinin də Şərqi ölkələrində çoxlu abunəçisi var idi. Savadsız abunəçilər "Molla Nəsrəddin" məcmuəsini bezən onun səhifələrində çap edilən kəskin siyasi karikaturalarına görə alırlardı.

O dövrde Azərbaycan ziya-

Mətbuat tariximiz Azərbaycanlıq ideyasının tərkib hissəsidir...

ları arasında siyasi-ictimai fikir istiqamətini, məslək mübarizələrini müəyyən etmek, bunların nə qədər ziddiyətli, mürekkeb şəraitdə getdiyini bilmək üçün 1917-ci ilə qədər çıxan, qapanan və yenidən çıxan, adını, ünvanını, hətta yolunu dəyişən müxtəlif qəzeti və məcmuələri gözden keçirmək kifayətdir. Bakıda "Kaspı" mətbəəsindən əlavə Tiflisdə və Gəncədə kiçik mətbəələr yaranmışdı. Xüsüsile Orucov qardaşlarının bu sahədəki fealiyyəti nəticəsində mətbəələr genişlənir, istər qəzet, məcmuə və isterse kitab nəşri üçün böyük imkan yaranırdı. Şuşa, Naxçıvan kimi şəhərlərdə də zəif, mehdud imkanla olsa da, çapxana binası qoyulurdu.

"Molla Nəsrəddin", "Dəvət-Qoç", "Bakinski raboçι", "Dəbistan", "Hilal", "Tərəqqi", "Tuti", "Kəlniyət", "Babayi-Əmir" kimi nəşrlər olub. Qəzətlər arasında az-çox ardıcıl demokratik xətti Haşim bəy Vəzirovun nəşr etdiridi "Tazə həyat" (1907-1908), "İttifaq" (1908-1909), "Səda" (1909-1911), "Sədayi-vətən" (1911-1912), "Sədayi-həqq", "Sədayi-Qafqaz"da (1915-1916) görmək olar.

"Məzəli" jurnalı "Molla Nəsrəddin"dən sonra mətbuat tarixində ən məzəhəkə jurnalıdır. Burada günün siyasi heyati kəskin bir qələm ilə əks olunur. "Məzəli" yalnız ümumi məsələlərdən yox, ölkənin daxili vəziyyətindən, şəhər heyatından da bəhs edirdi. Burada köhnə pərəstlər, avamlar, maarif və mədəniyyət düşmənləri, rüşvətxorlar, yalançı ruhanilər şiddetlə tenqid olunurdular. "Məzəli"da Əli Nəzmi, Məmməd Səid Ordubadi, Əliağa Vahid, Cənnəti və s. qüvvətli qələm sahibləri iştirak edirdilər. "Dəbistan" (1906-1907), "Rəhbər" (1906), "Məktəb" (1911-1917) isə tərbiyə və məktəb məsələlərindən bəhs edən peşəkarlıqları məqsəd bilir.

di. Bu mənada "Füyuzat" və füyuzatçıların məşğul olduğu əsas problemləri qısa şəkildə belə təsnif etmek olar: türklaşmək, islamlaşmaq, avropalaşmaq (müsəirləşmək), azərbaycanlıq; demokratik axtarışlar; neoromantik ədəbiyyatın yaradılması; füyuzatçı jurnalistikə məktəbinin təsis; dildə, fikirdə, işdə birlik konsepsiyasına əsaslanan ortaq türk dili, ədəbiyyatı və mədəniyyətin yaradılması. "İttihad və tərəqqi" idəyasını yürütmək və Turançılıq təbliğ etmək, ictimai-siyasi şüurda reformaların aparılması, parlament və konstitusiya əsasında özünüdərə formasının yaradılması, yenilikçilik hərəkatını gücləndirmək, söz və mətbuat azadlığını müstəqil dövlət, sivil cəmiyyət və bütün vətən idəyasına paralel şəkildə inkişaf etdirmək və s...

Mətbuatımız, təbii ki, çox böyük yol keçib və burda yüzlərle, onlarla qələm adının adları, onların ərsəyə getirdiyi nəşrlər yada düşür. Onların hər biri haqda ayrıca danışmaq vacib olsa da, bir məqalədə bu barədə söhbət açmaq mümkün deyil.

Əli Bey Hüseynzadənin "Füyuzat"ı da mətbuat tariximizdə milli ideologiyamızı yaşadan, təbliğ edən mətbu nümunələrdən olub.

"Füyuzat"da Əli bəy Hüseynzadənin yazdığı məqalələrdən birində deyilirdi: "Bu fikir füyuzatçı mətbuat orqanları tərəfindən təkmilləşdirildi və "Taze həyat", "Irşad", "Yeni füyuzat", "Həqiqət", "Tərəqqi", "İqbəl", "Sədayi-həqq", "Şəlalə", "Açıq söz", "Bəsiret", "Qurtuluş", "Dirilik", "Azərbaycan", "Övraqı-nəfise" və s. mətbuat orqanları tərəfindən "türklaşmək, islamlaşmaq, müsəirləşmək bərabərdir azərbaycanlıq" şəklində formule edilərək təbliğ olundu.

Azərbaycan Xaq Cümhuriyyəti dövründə dövlət bayrağında üç rənglə (mavi, qırmızı, yaşıl) simvolların Azərbaycan vətəndaşının idəya-mənəvi dəyərləri Əli bəy Hüseynzadənin həmin tezisi və füyuzatçıların təxətilərini ilə bağlıdır. "Füyuzat" jurnalı füyuzatçılıq jurnalista məktəbindən əlavə, Azərbaycanda müstəqil dövlətçilik idəyasını, konstitusiyalı azad vətəndaş cəmiyyətini yaratmaqda mühüm rol oynadı.

Tədqiqatçılar görə, Çar Rusiyasının monarxizmini və müstəmləkəçilik əleyhinə mübarizə aparan "Füyuzat"çılar rus inqilabçı-demokratları, türk təzimətçiləri, İran məşruətçiləri və başqalarının yeni cəmiyyət qucupuluğu təcrübəsindən istifadə edir, Azərbaycanda demokratizmin qələbəsinə çalışır, ictimai həyatda, milli ədəbiyyat və mədəniyyətdə islahatların-reformaların aparılması məqsəd bilir.

İradə SARIYEVA

Yazı Azərbaycan Respublikasının Medianın inkişafı Agentliyinin maliyyə dəstəyile çap olunur.